

ПРИЧИНИ І ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВИМ ЗЛОЧИНАМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»,
полковник юстиції запасу*

Постановка проблеми. Статті, які передбачають діяння, вчинення яких можливо військовослужбовцями з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, містяться практично в усіх розділах Особливої частини Кримінального кодексу України. Разом з тим судова практика свідчить, що більшість діянь, які військовослужбовці вчиняють з корисливих мотивів становлять окремі злочини проти життя людини та проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; злочини проти власності; злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; окремі військові злочини (ст. ст. 406, 410, 423, 424 КК) та інші злочини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням щодо причин і запобігання корисливим злочинам військовослужбовців приділяли увагу такі вчені, як: Х.М. Ахметшин, І.Ю. Білий, Ф.С. Бражник, А.П. Васецов, М.В. Васильєв, С.М. Іншаков, В.В. Лунєєв, І.М. Мацкевич, Є.В. Прокопович, А.С. Самойлов, А.А. Тер-Акопов, А.А. Толкаченко, А.Н. Якушев та інші. В переважній більшості ними розглядалися питання корисливих злочинів військовослужбовців, вчинених щодо зброї і боєприпасів. Лише М.В. Васильєв, С.М. Іншаков, В.В. Лунєєв, І.М. Мацкевич досліджували особливості особистих якостей корисливих злочинів, направлених проти іншого військового майна. Також С.М. Іншаков, В.В. Лунєєв, Є.В. Прокопович розглядали корисливі мотиви в діях військових службових осіб.

В Україні проблеми корисливих злочинів, вчинених військовослужбовцями, досліджували В.П. Бодаєвський, В.О. Бугаєв, С.І. Дячук, Є.Б. Пузиревський, О.М. Сарнавський, М.С. Туркот, М.І. Хавронюк та інші. Проте, і сьогодні є проблеми у цьому питанні, які потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає у подальшому з'ясуванні причин і запобіганню корисливих злочинів, вчинених військовослужбовцями.

Основні результати дослідження. Основна матеріальна шкода військовому майну у військах і силах спричиняється шляхом викрадення, привлас-

нення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства, розбоєм, зловживанням військовими службовими особами владою або службовим становищем та іншими діями.

Достатня кількість злочинів, вчинених військовослужбовцями, становить посягання проти приватної власності.

Корислива мотивація включає в себе цілу групу конкретних спонукань: 1) жага накоплення грошей і матеріальних цінностей, жадібність і т. п.; 2) прагнення до матеріального комфорту і благополуччя, покупки престижних цінностей і інші мотиви; 3) пияцтво і потяг до розгульного способу життя, інші порочні нахили, які вимагають матеріальних затрат; 4) матеріальна потреба «службового характеру», бажання догодити вищестоящому начальнику, набути і підтримувати потрібні «для служби» зв'язки та інші спонукання; 5) особисту матеріальну потребу, тимчасові чи відносно постійні матеріальні утруднення, побутові потреби в окремих предметах чи матеріалах і інші спонукання.

Корисливі мотиви реалізуються в багатьох цілях, які є предметними і більш «раціональними», чім цілі насильницько-егоїстичних посягань. Мета корисливих злочинів уявляється суб'єкту у виді грошей, предметів побуту, комфорту, нерухомої власності, тобто у виді всього, що продається і купляється. В більшості своїй вони не вичерпуються конкретною ситуацією, як, наприклад, порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями. Разом з тим перспективи цих цілей помилкові. По – перше, тут істинні цілі людини підміняються засобами існування, по – друге, вчинивши корисливе діяння, суб'єкт не може не допустити можливість притягнення до кримінальної відповідальності з вилученням (конфіскацією) всього того, до чого він прагнув. Шляхи, способи і засоби досягнення корисливих цілей ще більш багато численні, чім самі цілі. Деякі з них (крадіжка, розбій, шахрайство, привласнення, зловживання службовим становищем і ін.) мають важливе кримінально – правове значення. Вибір прийнятних шляхів, способів, засобів і форм досягнення корисливих цілей визначається суб'єктивними і об'єктивними можливостями правопорушників. Загальна закономірність вибору засобів досягнення корисливих цілей така: чим нижче об'єктивні і суб'єктивні можливості суб'єкта, тим примітивніше обрані ним способи досягнення корисливих цілей. Передбачення можливих наслідків і прийняття рішення на вчинення корисливого посягання, як правило, зв'язані з розрахунком на уникнення покарання. Наявність значної долі латентних посягань на військове і інше майно, трудність їх виявлення і повного розкриття зміцнює віру в уникнення покарання за вчинений злочин. Попередній намір, обдуманість і «раціональність» корисливої мотивації майже однозначно визначає поведінку винного після вчинення злочину. Абсолютна більшість правопорушників розкаюється у вчиненому лише після явного викриття.

У намаганні правопорушників до задоволення своїх матеріальних потреб на шкоду інтересам суспільства і громадян полягає основна соціальна суть корисливої мотивації, що об'єднує різноманітні по об'єкту, суб'єкту й об'єктивній стороні злочинні діяння в цілісну групу корисливих злочинів.

Особистість корисливих злочинців специфічна по соціально-демографічній і, особливо, соціально-психологічній ознаках. Вона суттєво відрізняється від особистості насильницьких злочинців.

Соціально-демографічна характеристика залежить від того, про яку категорію військовослужбовців ведеться мова. Зокрема, корислива орієнтація в більшій мірі характерна військовослужбовцям старшого віку і відповідного їм службового положення.

Основні соціально-психологічні особливості особистості корисливих злочинців полягають у мотиваційній сфері. По широті зв'язків і відносин корисливі злочинці відрізняються не тільки від гармонійно розвинутої людини, але і від інших злочинців суттєвим здвигом у сторону матеріальних чи інших потреб, задоволення яких вимагає грошових витрат; переважанню матеріальних потреб над духовними. Багато які відхилення носять викривлений характер і не вписуються в соціально схвалені чи навіть соціально терпимі зразки людських відносин. Ступінь ієрархічних збуджень у мотиваційній сфері особистості корисливих злочинців порівняно з іншими правопорушниками є в середньому більш високою і стійкою. Гроші і речі є їх головними соціальними цінностями. При чому в осіб з високою ступінню ієрархічної мотиваційної сфери корислива направленість є не тільки переважальною в період вчинення діяння, але і відносно стійкою рисою їх особистості, яка є визначальною все життя і діяльності. В тих випадках, коли гроші і речі розглядаються суб'єктом як засіб для пияцтва й інших розваг, мотиваційна сфера може бути розпливчатою, а орієнтації особи ситуативними і нестійкими.

Основним відхиленням у мотиваційній сфері корисливого злочинця є його невміння чи не бажання співмірити свої матеріальні потреби з власним трудовим вкладом, що свідчить про перевагу у нього «споживацької» орієнтації над «продуктовою». Вказані відхилення є конкретним виявом домінування особистого над суспільним. Підвищені і гіпертрофовані матеріальні претензії, які знаходяться в явному протиріччі з реальними можливостями суб'єкта і є вихідною базою формування матеріально-споживацької і корисливо-паразитичної орієнтації [8, с. 193].

Вплив соціально-економічних процесів, які відбуваються в нашому суспільстві, на групу корисливих діянь є достатньо встановленим.

Однотимчасний вплив на виникнення корисливих збуджень робить розрив між винагородою, що отримується за військову службу, і можливістю придбання товарів, а також отримання платних послуг. Це інколи є ґрунтом для крадіжок і інших корисливих злочинів: військових службових злочинів, хабарництва, а при наявності інших умов, які сприяють, виникають «блат», «подвійна мораль», і інші приватновласницькі наміри.

Суттєві соціально-економічні і культурно-побутові труднощі і відмінності, які поки що є, при недостатній свідомості і інших супутніх умовах можуть бути вихідним моментом формування корисливих спонукань не тільки у тих, що недостатньо забезпечені, але й у матеріально забезпечених військовослужбовців.

Взаємозв'язок між соціально-економічними явищами пережиточного характеру і корисливою мотивацією не є прямим і безпосереднім. Він опосередковується через ідеологію, мораль, культуру, право, через соціальну психологію людей, їх думки, погляди, традиції, стереотипи і стандарти поведінки, через матеріальні умови життя і діяльності суб'єктів злочину, конкретні життєві ситуації, тобто через всі рівні соціальної дійсності надбудовного характеру. А у військових формуваннях ці загальні причини ще переломлюються і через специфічні армійські умови, наприклад, рівність у державному забезпеченні військовослужбовців строкової служби всім необхідним для життя, діяльності і відпочинку чи певне обмеження рівня задоволення матеріальних потреб порівняно з тими стереотипами, які в них виробились до призову, що по різному може вплинути на формування корисливої мотивації.

У числі причин і умов організаційно-управлінського характеру виключно криміногенну роль у генезисі корисливих злочинів у військах і силах, особливо проти державної власності, відіграє безгосподарність. Її криміногенний вплив двоякий. З однієї сторони, вона сприяє формуванню неповажного ставлення до державної власності, а з другої – сприяє її привласненню, незаконному використанню, розтраті, крадіжці і іншим видам розбазарювання. Конкретними проявами безгосподарності є недоліки: а) в зберіганні і охороні матеріальних цінностей; б) у нормуванні витрат сировини і виходу готової продукції; в) в обліку і контролі матеріальних цінностей; г) у прийомі, видачі і списанні продуктів і військового майна; д) в оформленні прибутково – витратної документації; е) в зберіганні документів, бланків і печаток; ж) у відшкодуванні матеріальної шкоди тощо.

До недоліків у зберіганні матеріальних цінностей відноситься відсутність належно обладнаних приміщень, складів, баз, холодильних установок, у зв'язку з чим матеріальні цінності втрачають свою якість, приходять у непридатний стан, а потім уціняються і списуються за рахунок держави. Це може служити прикриттям для розкрадання матеріальних цінностей і зловживань службових осіб. Відсутність належної охорони матеріальних цінностей, порушення пропускового режиму у військових частинах, на складах і базах, погана огорожа і освітлення складських територій сприяє значній кількості посягань на військове майно.

Неналежному обліку матеріальних цінностей і слабому контролю за ними зі сторони військових службових осіб сприяють прогалини в професійній підготовці службових і посадових осіб, низькому рівні роботи і неукомплектованості контрольно – ревізійних органів, невиконання окремими начальниками своїх обов'язків, передбачених у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, в положеннях про військове господарство, фінансову діяльність і інших правових актах, поганій роботі внутрішньо перевірних і інвентаризаційних комісій, недостатнє проведення раптових інвентаризацій і перевірок, слабкий громадський контроль.

Правила прийому, видачі і списання матеріальних цінностей у військах і силах регламентовані відповідними нормативними актами. Всі цінності при-

ймаються, відпускаються і списуються по кількості і якості, сортності і терміну експлуатації, при суворому дотриманні правил упаковки, маркування, вибірки, в необхідних випадках з участю комісій і представників громадськості. Недотримання вказаних умов дозволяє правопорушникам створювати лишок, списувати придатне до використання майно, а потім незаконно заволодівати і розбазарювати цінності, які були в надлишку.

До недоліків в організаційно-господарській, управлінській і командній діяльності необхідно віднести порушення принципів відбору і розстановки кадрів, зв'язаних з матеріальними цінностями, з обліком, з контрольно-ревізійною діяльністю і організацією фінансової, продовольчої, речової, технічної і інших господарських служб. Призначення на посади і прийняття на роботу, пов'язану з матеріальними цінностями, військовослужбовців і цивільних осіб з низькими діловими якостями, які не заслуговують довіри, є суттєвими обставинами, які обумовлюють безгосподарність і розкрадання військового майна у військах і силах.

Система заходів запобігання корисливих діянь витікає із сукупності причин, які їх обумовлюють. При чому сукупності причин і умов незаконному заволодінню і інших корисливих злочинів повинен бути поставлений комплекс взаємопов'язаних заходів профілактики.

Спеціально-кримінологічні заходи, які направлені безпосередньо на попередження розкрадань і інших корисливих посягань, займає основне місце в діяльності військового командування і органів юстиції. Це міри економічного, організаційного, ідеологічного і правового характеру.

Організаційні заходи передбачають створення такої організації управління, господарювання, підбору і розстановки кадрів, зв'язаних з матеріальними цінностями, зберігання і охорони військового майна, які дозволили б ліквідувати безгосподарність і закрити всі канали розкрадань.

Важливим напрямком у вирішенні організаційних завдань є здійснення визначеної кадрової політики, яка б корінним чином покращила підготовку, підбір, розстановку і виховання кадрів, службова діяльність і робота яких зв'язана з військовим майном. Матеріально відповідальні особи, які не справилися з покладеними на них обов'язками і не викликають довіри, повинні бути замінені чесними, принциповими, кваліфікованими військовослужбовцями і працівниками, здатними забезпечити збереження військового майна.

Удосконалення обліку і контролю за збереженням військового майна є ефективним заходом у боротьбі з його незаконним заволодінням. Для Збройних Сил і інших військових формувань України облік і контроль за збереженням бойової техніки, військового майна і інших матеріальних цінностей особливо важливий. Тому в першу чергу необхідно: підвищення контролю зі сторони командирів – єдиноначальників, контрольно-ревізійних органів і армійської громадськості; застосування механізації і автоматизації в бухгалтерському обліку; автоматичне визначення кількості та якості сировини і готової продукції; упорядкування норм витрат і норм природного зменшення; проведення раптових інвентаризацій і ревізій, суворого дотримання правил браковки і списання майна тощо.

Ідеологічні і виховні заходи передбачають прищеплення поваги до законності, норм права, які забезпечують охорону бойової техніки, військового майна і інших матеріальних цінностей. Ці завдання витікають з Конституції України, Військової присяги, статутів Збройних Сил України та інших нормативно-правових актів.

Правові заходи являють собою застосування норм кримінального, цивільного, адміністративного, трудового, військового права.

Загально-соціальні заходи, які направлені на послідовне викорінення витокув корисливих поривань, – основа для спеціального запобігання злочинів військовослужбовців проти приватної власності. Спеціально-кримінологічне попередження діянь, які розглядаються, має два аспекти: перший зв'язаний з профілактикою посягань на приватну власність військовослужбовців, другий – з недопущенням злочинів проти приватної власності місцевого населення [8, с. 194-203].

Висновки. Усвідомлення кожним військовослужбовцем невідворотності покарання за вчинені правопорушення. Зведення до мінімуму частки латентних посягань на військове і інше майно. Безкомпромісна боротьба з посяганнями на військове майно, вчиненими військовими службовими особами. Доведення всіх таких злочинів до судового розгляду. Належний бухгалтерський облік військового майна у військах і силах. Недопустимість безгосподарського відношення до військового майна в діях військовослужбовців, особливо військових службових осіб. Поліпшення кадрового відбору на посади, зв'язані з матеріальними цінностями, з обліком, з контрольно-ревізійною діяльністю і організацією фінансової, продовольчої, технічної і інших господарських служб.

У повній мірі актуальними щодо причин і запобігання корисливим злочинам військовослужбовців є висновки і пропозиції, які стосуються: причин і запобігання злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (Юридична наука. – 2012. – № 10. – С. 69); причин і запобігання насильницьких злочинів військовослужбовців (Юридична наука. – 2012. – № 11. – С. 54).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бодаєвський В.П.* Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України): Автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / В.П. Бодаєвський. – Класичний приватний університет, 2010. – 16 с.

2. *Бугаєв В.О.* Військові злочини і покарання: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / В.О. Бугаєв. – Одеська національна юридична академія, 2001. – 21 с.

3. *Дячук С.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) – С. 442-547. / С.І. Дячук // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – У 3-х кн. / За загальною редакцією Гончаренка В.Г., Андрушка П. П. / С.І. Дячук. – К. : «ФОРУМ», 2005./ Книга 3. Особлива частина. – Коментарі до статей 255–447 Кримінального кодексу України. – 584 с.

4. *Пузиревський Є.Б.* Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / Є.Б. Пузиревський. – Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. – 21 с.

5. *Сарнавський О.М.* Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / О.М. Сарнавський. – Національна академія прокуратури України, 2009. – 18 с.

6. *Туркот М.С.* Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / М.С. Туркот. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2007. – 20 с.

7. *Хавронюк М. І.* та ін. Військові злочини: Комент. законодавства / М.І. Хавронюк // М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред. : М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 272 с. – (Економіка. Фінанси, Право).

8. *Лунев В.В.* Криминология (Причины, предупреждение и методы изучения преступлений в Вооруженных Силах СССР): Учебник / Под ред. А.Г. Горного / В.В.Лунев. – М. : Военный Краснознамённый институт, 1986. – 356 с.

Карпенко М.І. Причини і запобігання корисливим злочинам військовослужбовців

У статті розглядаються причини корисливих злочинів, вчинених військовослужбовцями. Пропонуються дієві заходи по їх запобіганню в подальшому.

Ключові слова: *причини, умови, запобігання корисливим злочинам військовослужбовців.*

Карпенко Н.И. Причины и предупреждение корыстных преступлений военнослужащих

В статье рассматриваются причины корыстных преступлений, совершенных военнослужащими. Предлагаются реальные мероприятия по их предупреждению в дальнейшем.

Ключевые слова: *причины, условия, предупреждение корыстных преступлений военнослужащих.*

Karpenko M. Causes and prevention of mercenary soldiers of crimes

The article discusses the reasons acquisitive crime committed by servicemen. We offer reasonable measures to prevent them in the future.

Keywords: *causes, conditions, prevention of mercenary crimes military.*

Стаття надійшла до редакції 20.12.2012.